

Любомир ХАХУЛА

кандидат історичних наук

старший науковий співробітник

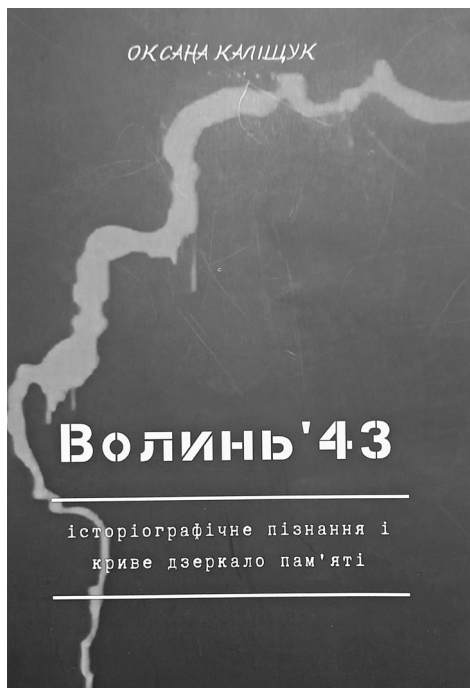
відділу «Центр дослідження українсько-польських відносин»

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9954-9962>

e-mail: l.khakhula@gmail.com

[РЕЦ.]: ПАМ'ЯТЬ VERSUS ІСТОРІЯ: УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ ПІД ТЯГАРЕМ ВОЛИНСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ [на кн.]: Каліщук О. Волинь '43: історіографічне пізнання та криве дзеркало пам'яті / Національна академія наук України, Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства; Волинський національний університет імені Лесі Українки. Львів, 2020. 528 с.

Одним із основних чинників, що впливають на сучасні українсько-польські відносини, залишається історична спадщина, представлена культурною пам'яттю, зокрема і про трагедію Другої світової війни. Історія взаємин між обома народами справді тривала та впливає на поточні (взаємо)політики України й Польщі. Турбулентна і складна минувшина обох народів у ХХ ст. – це частина колективної пам'яті про події, свідками яких були люди, народжені в першій третині минулого століття. Друга світова війна завдала українсько-польським відносинам новітньої доби непоправних травм, пов'язаних із жорстоким міжнаціональним протистоянням на Волині, Холмщині та в Галичині. Події міжвоєнного періоду й особливо часу Другої світової війни дали поштовх новим конфліктам, які містили гостру емоційну складову. Щобільше, ще живі свідки

драматичних подій (хоча це покоління поступово відходить). Тому така історія близька до нас, вона все ще викликає живі спогади, є частиною політичного процесу в обох державах і чинником здійснення зовнішньої політики. Сумнівним видається твердження, що питання, пов'язані з міжетнічними конфліктами, охопює з «війнами щодо історії», зникнуть, тому Україні й Польщі потрібно навчитися жити з цим тягарем. Наведені факти актуалізують дослідження ролі сучасного медійного та політичного дискурсу в формуванні колективної пам'яті про окремі аспекти конфліктів і співпраці між українцями та поляками в роки Другої світової війни. Це дає змогу знайти відповідь на питання: чому для сучасних поляків Волинська трагедія має настільки важливе значення?

Волинські події часу Другої світової війни посідають одне з чільних місць в історіографії українсько-польських відносин ХХ ст. Це зумовлено замовчуванням такого явища попередньою радянською/прорадянською історичною наукою. З другого боку, поступова вичерпність новизни (особливо з погляду польських колег), необхідність відтворення гла для їх якісного змалювання (на чому наполягають українські дослідники) стали тими перешкодами, які змушені долати вчені-історики.

Водночас малозрозумілі для пересічних громадян інтерпретації дослідниками драматичних тем спільної історії ХХ ст. Аналіз наукової полеміки та розмаїття уявлень про них (пов'язаних у такому випадку із званою дихотомією сприйняття «іншого») – виклик для сучасної соціогуманітаристики. Стан вивчення українсько-польського протистояння в роки Другої світової війни – яскравий приклад ситуації, коли українська історична наука в 1990-х роках опинилася перед необхідністю надолужувати згаяне – заповнювати т. зв. «білі плями». Тому «наздоганяльна» українська історіографія, часто не встигаючи досліджувати й аналізувати, запозичувала синтетику та концепти (у цьому випадку польських колег), які залишалися тільки ілюструвати. На жаль, тема Волинської трагедії 1943–1944 рр. і досі належно не висвітлена в українському інформаційному просторі. В Україні до сьогодні дослідження з цієї історичної проблеми поодинокі. Тим цінніша праця професорки Волинського національного університету ім. Лесі Українки, репрезентантки львівської історичної школи Оксани Каліщук «Волинь'43: історіографічне пізнання та криве дзеркало пам'яті». Монографія структурно поділена на три розділи та додатки. В основній частині книжки дослідниця проаналізувала польську й українську історіографічну спадщини проблеми, а також міжнаціональні пам'яттєві дискурси. У Додатках подано важливі суспільно-політичні та релігійні документи, в яких відтворено дискусійні інтерпретації трагедії 1943 р. та процес польсько-українського примирення.

Авторка, яка впродовж десятиліть займається проблематикою волинських подій 1943 р. і сучасної пам'яті про них, детально висвітлила процес дослідження українсько-польського протистояння на Волині, Східній Галичині, Холмщині й Підляшші в роки Другої світової війни. Вона виявила і позитивні, і негативні риси історіографічного процесу. Фахово аналізуючи напрацювання колег з України, Польщі, Західної Європи й Північної Америки, О. Каліщук показала, що рівень історичних знань щодо Волинської трагедії – закономірний продукт історичних умов. Треба також зауважити, що дослідниця вдалося продемонструвала еволюцію дослідження і розуміння волинських подій істориками України та Польщі (влучно

названу «полем битви національних історіографій»). Важливо, що у фокус зору дослідниці потрапили не лише українська і польська історіографії (як це зазвичай буває), а й західноєвропейська, північноамериканська та російська. Представлений аналіз, на жаль, схиляє до невтішних висновків. Призупинення діалогу, яке спостерігаємо останніми роками, призвело до радикалізації частини українських та польських вчених і громадськості в оцінках діяльності Української повстанської армії (УПА) й Армії Крайової (АК), трагедії 1938–1947 рр. на Волині, Холмщині, Підляшші та у Східній Галичині.

Використання історії як політичної зброї нині стало дуже модним заняттям. Можна було би визнати книгу української дослідниці вузькоакадемічною (чи ще точніше – історіографічною), якби не друга її частина, яка представляє політичну проєкцію волинської проблеми. Тим паче, як слушно стверджує авторка: «Волинські події ще неодноразово ставатимуть предметом політтехнологічних маніпуляцій, “міфологізацій”, “деміфологізацій”, “глюрифікацій”, “демонізацій”, розвінчування, сакралізацій, десакралізацій, профанацій, маргіналізацій і т. д.» (С. 255). Привертає увагу також широкоплановість розгляду політичної та суспільної складових. Залучення й аналіз результатів соціологічних досліджень в Україні та Польщі дали змогу у виразити зв'язок сучасних взаємин українців і поляків із минулим та динаміку пам'ятання волинських подій. У візії авторки недооцінені в українсько-польському історичному примиренні християнські цінності і роль Церкви. Це видається слухним з огляду на належність обох народів до християнської цивілізації та значний авторитет Церкви в обох суспільствах.

Особливість рецензованої монографії – текст, насичений детальними покликаннями та багатою бібліографією. Список літератури складає майже 3 000 позицій. Зрештою, з опрацюванням нових документів і джерел приходять нові гіпотези, які переосмислюються, перевіряються й відображаються у новому виданні. Зібрані й сумлінно опрацьовані матеріали, очевидно, будуть цікавими широкому колу читачів, зокрема й фаховим історикам. Особливо, на мою думку, історикам й усім зацікавленим будуть корисними додатки – заяви державних, громадських і церковних діячів України та Польщі.

Необхідно зауважити, що, попри розгляд О. Калішук політичної складової пам'ятання волинських подій, авторка уникає політичної кон'юнктури, яка впливає на академічні та суспільні дискусії навколо трагічного українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни. Подиву також заслуговує аналіз різновидових й ідеологічно різнобарвних матеріалів.

З огляду на те, що завдання, які поставила перед собою авторка, були непростими, очевидно, далеко не всі її судження та інтерпретації однозначні та не всі сюжети вичерпні. Так, на мою думку, варто було б чіткіше окреслити інституалізацію вивчення Волині⁴³, яка вплинула на неспівмірність та незіставність досліджень ученими України й Польщі. Не вистачило також у розділі про комеморативні практики сюжету щодо меморіалізації волинських подій поза межами України та Польщі. Тим паче, що це – один із надважливих елементів політики пам'яті Республіки Польщі, яку аналізує авторка. Наводячи проукраїнські висловлювання польських політиків, О. Калішук в окремих місцях цитує діячів із яскравим партійним минулим часів Польської Народної Республіки.

Усвідомлюючи складність такого аналізу, зазначу і необхідність чіткої структуризації крайніх правих поглядів польської суспільної думки з виокремленням маргінальних інтерпретацій, які поділяла невелика частина громадян (серед іншого т. зв. «кресов'яки»). Це матиме прикладне значення для стратегії історичної політики України й запобігання міжнародних скандалів.

Хочеться висловити сподівання, що дослідження О. Каліщук буде перекладене польською мовою і колеги по лівий бік Західного Бугу зможуть ознайомитися з доробком українських. Імовірно, не завжди погоджуючись із висновками один одного, однак маючи змогу почути співрозмовника, фахівці зможуть прямувати шляхом консенсусу. Тим паче, що, на переконання дослідниці, немає ідеальних народів, а отже, й не виправданою є ідеалізація чи то УПА, чи то АК.

Попри всі можливі зауваження та застереження, безумовне одне – українська історіографія одержала серйозне й виважене наукове дослідження, у якому відтворено широкий інтелектуально-психологічний простір і створено підґрунтя для подальших роздумів та дискусій із безперечно важливої і болючої теми спільної українсько-польської історії. Незважаючи на неоригінальність цього висновку, вкотре повторю, що дражливі історичні теми на кшталт Волині⁴³ потрібно вивчати детально й ретельно, щоб з'ясувати і причини тих сумних явищ, і наслідки, до яких вони призвели. Й лише осмислення подій майже 80-літньої давнини – необхідна умова українсько-польського порозуміння та поєднання.